

כתרים לאותיות

בו יבואר הנידון האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות
בהלכה ובאגדה

לכל עניני החיבור ולהזמנת מזוזות ומגילות מאת המחבר:

הלל גוטסמן 0527658474

החידוש המפתיע השבועי

מידי ליל שישי אנו שולחים את החידוש המפתיע השבועי החידוש המפתיע מתמקד כל פעם במעשה אחד מחז"ל ומבארו באופן מפתיע וברור.

לקבלת החידוש המפתיע השבועי:

B0527658474@gmail.com

תוכן העניינים

סימן א: האם נידון הפוסקים לגבי כשרות אותיות ללא תגים תלוי בנידון האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות.....ד

מחלוקת הפוסקים האם חסרון תגים פוסל את האותיות ד/ השיטות הסוברות שהנידון האם חסרון תגים פוסל תלוי בנידון האם התגים נחשבים מכלל צורת האות ד/ שיטת רבי עקיבא אייגר דגם השיטות הסוברות שחסרון תגים פוסל סוברות שאין התגים מכלל צורת האותיות ד/ ב' דעות בראשונים האם חסרון התגים פוסל מחמת שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות ה/ ג' שיטות: א. חסרון תגים אינו פוסל. ב. חסרון תגים פוסל מחמת שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות. ג. חסרון תגים פוסל אף שאין הם חלק מצורת האותיות ז/

סימן ב: כתיבת התגים כסדרן, האם מעכבת, והאם לכתחילה יש דין לכותבן כסדרן.....ח

פתיחה ח/ טעם הדבר שכתיבת התגים כסדרן אינה מעכבת לכולי עלמא ח/ האם לכתחילה יש לעשות את התגים כסדרן, נידון זה תלוי בשאלה האם התגים חלק מצורת האותיות ט/ האם יש משמעות מדברי המגן אברהם שלכתחילה יש לכתוב את התגים כסדרן י/ דקדוק לשון המ"ב שאפי' לכתחילה א"צ לעשות את התגים כסדרן יא/ סיכום הדברים יא/

סימן ג: עשר נפק"מ בנידון האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות יב.....

א. האם סת"ם כשר ללא תגים יב/ ב. האם לכתחילה יש לעשות את התגים כסדרן יב/ ג. האם יש לעשות תגים בגט יב/ ד. האם יש לעשות תגים במגילה יב/ ה. האם יש דין חק תוכות בתגים יג/ ו. האם יש דין מוקף גויל בתגים טו/ ז. איסור מחיקת השם בתגים טז/ ח. האם יש דין כתיבה לשמה ולשם קדושת השם בתגים טז/ ט. האם צריך דיו כשר לתגים יז/ י. תגים שנכתבו על גבי דוכסטוס יח/

סימן ד: דברי הנודע ביהודה דדבר שאינו מוזכר בגמ' אין לפסול את האות עבור חסרונו. ג' תמיהות על דבריו. העמדת יסוד דאם פרט מסויים מוזכר בגמ' הרי שיש ראיה שהוא מכלל צורת האותיות, יישוב ג' התמיהות על פי יסוד זה.....יח

דברי הנודע ביהודה שאין לפסול אותיות עבור דבר שאין לו שורש בגמ' יח/ תמיהה א', דמצינו פרטים רבים שחסרונם פוסל את האותיות אף שאין הם מוזכרים בגמ', ומאידך התגים מוזכרים בגמ' ואין חסרונם פוסל יט/ תמיהה ב', דהרי הגמ' לא פירטה הרבה מצורות האותיות, וא"כ מדוע שנאמר דדבר שאינו מוזכר בגמ' אין חסרונו מעכב יט/ תמיהה ג', דמדוע כשפרט מוזכר בגמ' הרי זה סיבה לעכב ולא אומרים שלא הוזכר אלא למצוה, וכמו לגבי מה שהוזכר בבית יוסף כ/ יישוב ג' הקושיות, על פי העמדת יסוד דאם פרט מוזכר בגמ' אין זה 'סיבה' לפסול את האות עבור חסרונו, אלא 'סימן' דהרי הוא מכלל צורת האותיות ולכן חסרונו פוסל כ/

סימן ה: ביאור ספיקו של המ"ב, האם לשיטת היראים שהזיונין הם זויות, התגים יכולים להכשיר במקום שאין זויות, והמסתעף.....כב

דברי השו"ע והמ"ב בעניין חסרון תגים, ובעניין שיטת היראים דהזיונין המוזכרים בגמ' הם לא תגים אלא זויות כב/ ארבע אפשרויות שונות לגבי מציאות וחסרון תגים וזויות כג/ תמיהה גדולה, דאם הזיונין הם זויות מה יועיל מה שיעשה תגים כג/ יישוב התמיהה כד/ ביאור השיטות המובאות בסמ"ג שיש להכשיר שטענ"ז ג"ץ עם תג אחד, על פי הנ"ל כד/

סימן ו: ביאור הגר"א שהסוגיות בשבת ובמנחות נחלקו האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות, יישובים נוספים לסתירה בין הסוגיות.....כה

הסתירה בין הסוגיות כה/ ביאור הגר"א שהסוגיות נחלקו האם התגים נחשבים מכלל צורת האותיות כה/ יישוב השיטות שהתגים מכלל צורת האותיות עם הגמ' במנחות שהקב"ה קשר כתרים לאותיות כו/ יישוב השיטות שהתגים אינן מצורת האותיות עם דברי הגמ' בשבת שהכותב ב' אותיות ללא תגים פטור מחטאת כח/ אם התגים מכלל צורת האותיות בודאי שחסרונם מעכב, אך אם אינן מכלל צורת האותיות מצינו ב' דעות האם חסרונם מעכב כט/

פניני אגדה.....כט

ביאור דברי משה רבינו שאמר 'מי מעכב על ידך' כט/ ביאור הלשון 'קושר כתרים לאותיות' ל/ בעניין הראיה שאין דין כסדרן בתגים ממה שהקב"ה קשר כתרים לאותיות לאחר כתיבת האותיות ל/

סימן א

האם נידון הפוסקים לגבי כשרות אותיות ללא תגים תלוי בנידון האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות

מחלוקת הפוסקים האם חסרון תגים פוסל את האותיות

כתב השו"ע (סי' ל"ו ס"ג) 'ואם לא תייג אפילו שעטנ"ז ג"ץ לא פסל'.

וכתב על כך המ"ב 'והב"ח פוסל בזה, וגם הגר"א בביאורו מיישב לכל אחת מן השיטות ומביא הרבה פוסקים דמחמירין בזה, על כן מהנכון מאוד לחוש לזה ולתקנם אחר כך'.

ובמקום אחר (סי' ל"ב ס"ק ט"ז) כתב דלרוב הפוסקים כשר גם בלא תגים.

השיטות הסוברות שהנידון האם חסרון תגים פוסל תלוי בנידון האם התגים נחשבים מכלל צורת האות

בחידושים המיוחסים לגרי"ז (מנחות כט:) ביאר שמחלוקת הראשונים האם חסרון תגים מעכב, תלויה בנידון האם התגים נחשבים חלק מצורת האות או לא, דהדעות המכשירות

אף כשיש חסרון תגים סוברות שאין התגים מכלל צורת האותיות ולכן אין עשייתם מעכבת, ואילו הדעות הפוסלות סוברות שהתגים נחשבים מכלל צורת האותיות ולכן עשייתם מעכבת.

ויש שהבינו בדברי הגר"א (סי' תרצ"א ס"ב) דגם הוא תלה את המחלוקת האם חסרון תגים מעכב, בנידון האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות, ובסימן ג' נביא בעז"ה את דבריו ונבארם.

וכבר השלטי גיבורים (שבת לז: מדפי הרי"ף) תלה את השאלה האם התגים מעכבים, בנידון האם התגים הם חלק מצורת האות.

שיטת רבי עקיבא אייגר דגם השיטות הסוברות שחסרון תגים פוסל סוברות שאין התגים מכלל צורת האותיות

אמנם שיטת רבי עקיבא אייגר (בשו"ת, הובא בחידושי רע"א מנחות כ"ט:) היא דגם השיטות הפוסלות אותיות כשחסר בהם תגים סוברות שאין התגים מכלל צורת האות, אלא שאף על פי כן יש דין שצריך תגים ושחסרונם מעכב.

וז"ל דנראה דאפילו להסוברים דהזיון מעכב, לא משום דבלא זיון אין האות שלם והזיון מגופו של אות, אלא דכך הדין והכשרו של ס"ת דאותיות אלו צריכים זיון לאיזה טעם ודרש, ואם אינם מזויינים דמעכב, היינו לעניין הכשרו דהספר תורה, אבל מכל מקום האותיות שלימות בלא זיון וכשרים בגט אשה וכו'. עכ"ל.

ב' דעות בראשונים האם חסרון התגים פוסל מחמת שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות

והמעיין בדברי הראשונים ימצא שיטות כב' דעות אלו, דיש מן הראשונים שסוברים שחסרון תגים פוסל מחמת שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות וא"כ בחסרונם חסר חלק מצורת האותיות, ויש מן הראשונים שסוברים שחסרון תגים פוסל אך לא מחמת שהם חלק מצורת האותיות, וכמו שנראה בס"ד.

דהנה איתא בגמ' בשבת (קד: בסוף העמוד) שהכותב בשבת ב' אותיות ללא תגים פטור, ולמד מכך הריב"א דאותיות ללא תגים אין עליהם שם אות, ולכן גם לגבי גיטין פסולות הם, וז"ל האור זרוע (הלכות גיטין סי' תשט"ו) בשם הריב"א 'דלא מקריא אות עד שיזיין אותה, ומדלשבת לא הויא אות ולא מחייב, לענין גט נמי לא הויא אות ופסול'.

ואף שהריב"א לא דיבר כלל על ספר תורה, מכל מקום בודאי דלשיטתו יש לפסול אותיות ללא תגים, ולא רק מחמת שיש דין שמצריך לעשות תגים, אלא מחמת זה שהתגים הם חלק מצורת האות וממילא חסרונם פוסל, דאם חסר בצורת האות בודאי שאין להכשיר.

ומאידך גיסא מדברי הטור משמע שהפסול של חסרון תגים אינו מהטעם שהתגים נחשבים חלק מצורת האות, אלא שיש דין לעשות תגים ושחסרונם מעכב.

דכתב הטור (יו"ד סי' רע"ד) לגבי חסרון התגים וז"ל ואם חיסר אלה הזיונין כתב הרמב"ם שאינו פסול, וירא שהוא פסול, כיון דאמר רבא שבעה אותיות צריכין שלשה זיונין מעכבין, וכן יראה מלשון אדוני אבי הרא"ש ז"ל שכתב בהלכות תפילין (קכד.) על מה שכתב בשמושא רבה שצריך בתפילין תגין אחרים חוץ משטענ"ז ג"ץ אם חיסר הם פסולים, וכתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל דבריו, ולא מסתבר כלל למיפסל תפילין בשביל חסרון תגין אלו כיון שלא הוזכרו בתלמוד, עד כאן, וכיון שנתן טעם לדבריו בשביל שאינן מוזכרין בתלמוד מכלל דבחסרון תגי שטענ"ז ג"ץ שמוזכרים בתלמוד פסול וכן דעת רבינו תם. עכ"ל הטור. [והט"ז ביאר שם בדברי הטור דמה שהתגים מעכבים הוא לא מחמת עצם זה שהם מוכרים בגמ' אלא מחמת מה שמוזכר עליהם בגמ' לשון צריך].

ושאלתי את ידידי הרב שמואל דייטש שליט"א דאיך יתבארו דברי הגרי"ז שהראשונים הפוסלים אותיות ללא תגים סוברים שהתגים הם חלק מצורת האותיות ולכן פסול, והלא הטור שפסל בחסרון תגים לא הזכיר כלל את העניין של צורת האותיות, אלא רק מחמת שמוזכרים הם בגמ'.

והשיב דאין הכי נמי, צריך לומר דדברי הגרי"ז יכולים להתיישב רק עם שיטות ראשונים אחרות שפוסלות מחמת חסרון תגים ולא עם שיטת הטור, ולשיטת הטור חסרון התגים

פוסל מחמת שמבואר בגמ' שיש לעשותם ולא מחמת שנחשבים הם חלק מצורת האותיות[א].

ועיין בהערה[ב] דיש עוד ראשונים שסבורים כצד הזה שהתגים אינן מכלל צורת האותיות ואף על פי כן חסרום מעכב.

[א] והביא הוא ראיה לדבר זה מהא דמבואר בטור (אבן העזר סי' קכ"ה) דאין לעשות תגים בגט, דכתב 'ויש שמצריכין לעשות בו זיונין באותיות שעטנ"ז ג"ץ, ובספר התרומה כתב שאין צריך ויש למנוע מלעשותן'. ובבית יוסף הביא שם מספר התרומה דהסיבה שיש להימנע מלעשותן היא משום שלא כדאי לשנות המנהג ולהתחיל לעשותן דעל ידי כך יבואו להוציא לעז על הגיטין הראשונים שנעשו ללא תגים, ועוד, שיש הרבה סופרים שלא יידעו איך לעשות את התגים בצורה טובה ויעשו אותם כמו מקלות על האותיות ועל ידי כך יקלקלו את הכתב, ולכן כדאי להימנע מלכותבם. ומדברי הטור נראה שסבר יותר כבעל התרומה שאין לעשותם, דכתב תחילה שיש מצריכין ואחר כך הוסיף שבעל התרומה סבר שאין צריך ואדרבה יש להימנע מלעשותם, ואם כן מבואר שדעת הטור לפסול ס"ת ללא תגים מכיון שהתגים מוזכרים בגמ' וכנ"ל, ועם כל זה סובר הוא שאין לעשות תגים בגט, וזאת כיון שהתגים מוזכרים בגמ' ולכן יש ראיה שיש דין המחייב לעשות תגים בס"ת אך התגים אינן חלק מצורת האותיות ולכן בגט אין צריך לעשותם.

[ב] ראינו את דברי האור זרוע בשם הריב"א, ודחה זאת האור זרוע וכתב דכל זה רק בספר תורה שיש הלכה שצריך לעשות להם תגים, ולכן אם לא עשה להם תגים הרי שלא עשה אותיות שלימות ולכן לא חייב.

וז"ל ואינה ראיה דאיכא למימר דמיירי בכותב ס"ת שאותיותיה צריכות זיון. אי נמי בכותב ספר אחר ונתכוין לכתוב כמשפט אותיות של ספר תורה שצריכות זיון, דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה וכו'. עכ"ל. עיי"ש בהמשך דבריו. וכדבריו מבואר גם בספר התרומה סי' קי"ד, וכן במרדכי תחילת מסכת גיטין הביא את דברי הריב"א שהתגים מכלל צורת האותיות ואת דברי ספר התרומה שדחה את דבריו והסכים עם דברי ספר התרומה שאין התגים מכלל צורת האותיות, ובתוך דבריו כתב וז"ל ובספר התרומה כתב דההוא דהבונה י"ל דמיירי בס"ת או במקום אחר שנתכוין לכתוב כמשפט ספר תורה.

ושמעתי מהרב שמואל דייטש לבאר את דברי האור זרוע [וכן יתבאר גם בדברי ספר התרומה והמרדכי], דלפי שיטתו הרי שהתגים אינן מכלל צורת האותיות, ואף על פי כן חסרונם פוסל, דכיון שיש דין בספר תורה שצריך לעשותם ועשייתם מעכבת, לכן אם כתב בשבת וחיסר ולא עשה תגים, פטור, דיש חסרון בעבודתו, ואף שצורת האותיות שלימה אף ללא התגים. וזהו ביאור פשוט ונכון.

ג' שיטות: א. חסרון תגים אינו פוסל. ב. חסרון תגים פוסל מחמת שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות. ג. חסרון תגים פוסל אף שאין הם חלק מצורת האותיות

ועל פי הנ"ל יתבאר דיש ג' שיטות לגבי כשרות האותיות ללא תגים:

א. שיטת הרמב"ם ועוד ראשונים שהאותיות כשרות, ובשיטתם מוכרחים לומר שסוברים שאין התגים חלק מצורת האותיות, דאם היו הם חלק מצורת האותיות בודאי שחסרונם היה פסול [כך ביאר ידידי הנ"ל בשיטתם, והדברים מוכרחים, דהרי הפוסקים הזכירו בהרבה מקומות שחסרון בצורת האות פוסל, ואם חסרון תגים אינו פסול על כרחך שאותם שיטות סוברות שאין התגים מכלל צורת האותיות].

ב. שיטת הריב"א שחסרון תגים פוסל מכיון שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות, ובחסרונם חסר חלק מצורת האותיות.

ג. שיטת הטור שחסרון תגים פוסל אך לא מחמת שנחשבים הם חלק מצורת האותיות אלא שיש דין לעשות תגים ודין זה מעכב. ובהערה הבאנו דבפשטות יש עוד ראשונים הסוברים כן.

ובסימנים הבאים נראה בעזרת ה' כמה וכמה נפקא מינות בשאלה זו האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות.

סימן ב

ולסיכום: דעת האור זרוע ועוד ראשונים לחלק בין ס"ת לגיטין, דדוקא בס"ת צריך תגים ולא בגיטין, כיון שאין התגים מכלל צורת האותיות, אלא דלגבי ס"ת יש דין לעשות תגים.

כתיבת התגים כסדרן, האם מעכבת, והאם לכתחילה יש דין לכותבן כסדרן

פתיחה

בסימן הקודם הבאנו את מחלוקת הפוסקים האם חסרון תגים מעכב, וכעת נבוא לדון בב' דברים נוספים:

א. האם כתיבת התגים כסדרן מעכבת או שאינה מעכבת.

ב. האם על כל פנים לכתחילה יש דין לכתוב את התגים כסדרן.

טעם הדבר שכתיבת התגים כסדרן אינה מעכבת לכולי עלמא

אף שנחלקו הפוסקים האם חסרון תגים מעכב או לא, מכל מקום לכולי עלמא יכול לתקן ולהוסיף תגים שלא כסדרן. דהמ"ב (סוף סי' ל"ו, לפני המשנת סופרים) כתב כן בפשיטות שיכול לתקן, ומשמע מפשטות דבריו דלכולי עלמא יכול לתקן, ואף השיטות שפוסלות בחסרון תגים מודות שיכול לתקן ולהוסיף את התגים שלא כסדרן.

ולעת עתה לא מצאתי שום דעה בפוסקים הסוברת שעשיית התגים כסדרן מעכבת.

ודבר זה צריך ביאור, דהלא כבר ראינו דיש דעות הסוברות שהתגים נחשבים מכלל צורת האותיות ולכן חסרונם מעכב, ואם הם מכלל צורת האותיות מדוע שלא יעכב בהם דין כסדרן, והלא בכל דבר שהוא חלק מכלל צורת האותיות מעכב דין כסדרן.

ויש ליישב, דאף אם נאמר שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות, מכל מקום אין הם נחשבים לחלק מ'עיקר צורת האותיות', ורק ב'עיקר צורת האות' מעכב דין כסדרן, כמבואר במשנה ברורה (סי' ל"ב ס"ק קי"ד).

וכל זה מיישב מדוע לא מעכב בהם דין כסדרן, אמנם לגבי השאלה האם לכתחילה יש לכותבם כסדרן נדבר בעז"ה בסמוך.

האם לכתחילה יש לעשות את התגים כסדרן, נידון זה תלוי בשאלה האם התגים חלק מצורת האותיות

'בתגין אין דין כסדרן, כמבואר במשנה ברורה לגבי תיקון התגין, וכן לא הוזכר בפוסקים שצריך לכתוב התגין כסדרן' (משנת מרדכי עמוד ק"ל).

ומבואר אם כן דדעת הגר"מ פרידלנדר דאף לכתחילה אין צורך לכתוב את התגים כסדרן, דלא הוזכר דבר זה בפוסקים.

אמנם ראיתי שהגר"נ נוסבוים כתב (בנתיבות ההוראה ח"א עמוד נב) דאף שמבואר במ"ב שאפשר לתקן ולעשות תגים לאחר שכבר כתב, מכל מקום יש לדון האם לכתחילה יש לכתוב את התגים כסדרן.

וביאר דיש לתלות זאת בשאלה האם התגים נחשבים חלק מצורת האות, דאם הם חלק מצורת האות הרי שלכתחילה יש לעשותם כסדרן, ואם אין הם חלק מצורת האותיות אם כן אפילו לכתחילה אין דין לעשותם כסדרן.

והביא בשם שו"ת זכרון יוסף (סי' ב) שיש לכתחילה להקפיד ולתייג את האות לפני שממשיך את הכתיבה, וכתב הזכרון יוסף שכך משמע מדברי הב"ח והמג"א בסי' ל"ו סק"ג [לשון המג"א הוא 'הב"ח פוסל אם לא תיג שעטנ"ז ג"ץ ונראה לי דטוב לתקנם, ואפי' בתפילין מועיל תיקון'].

וכך כתב גם הגאון רב סיני הלברשטאם (משנת אהרן עמוד קמג) דלכתחילה יש לכתוב את התגים כסדרן, משום שלפי השיטות שהתגים חלק מצורת האות יש לכותבם כסדרן.

והנה כיון שיש דעות הסוברות שהתגים הם חלק מצורת האות, לכן יש לעיין מדוע הגר"מ פרידלנדר הכריע שאפילו לכתחילה לא צריך לכתבם כסדרם, והלא לכאורה מסתבר לומר כמו שכתבו הפוסקים הנ"ל דעד כמה שנאמר שהתגים מכלל צורת האותיות אם כן יש לכתחילה לכתבם כסדרם.

ושאלתי את הגאון רבי משה אורי בלוי שליט"א (תלמידו של הגר"מ פרידלנדר זצ"ל) והשיב לי דכיון שלא מוזכר בפוסקים כלל דבר זה שיש לכתחילה לכתוב את האותיות כסדרן, לכן הורה הגר"מ פרידלנדר הלכה למעשה שאפילו לכתחילה לא צריך לכתוב את התגים כסדרן, אבל אין הכי נמי דלפי אותם שיטות שהתגים נחשבים מכלל צורת האותיות באמת צריך לכותבם לכתחילה כסדרן, אלא שמדברי הפוסקים שלא כתבו כן נראה שלא

הכריעו כן למעשה אלא הכריעו דגם לדעות שהתגים מעכבים אין זה מחמת שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות.

האם יש משמעות מדברי המגן אברהם שלכתחילה יש לכתוב את התגים כסדרן

כפי שכבר ראינו, דעת הגר"מ פרידלנדר הייתה שאפילו לכתחילה לא צריך לכתוב את התגים כסדרן, משום שהפוסקים לא הזכירו לעשות כן, מה שאין כן בשו"ת זכרון יוסף כתב דמדברי המגן אברהם משמע שיש לכתחילה לכתוב את התגים כסדרן.

והנה לשון המגן אברהם הוא 'הב"ח פוסל אם לא תייג שעטנ"ז ג"ץ ונראה לי דטוב לתקנם, ואפי' בתפילין מועיל תיקון', ונראה דממה שהזכיר המג"א שמועיל בהם תיקון שלא כסדרן הבין הזכרון יוסף בשיטתו שלכתחילה יש לכתוב את התגים כסדרן, אלא שאם לא כתב אותם כסדרן מועיל בהם תיקון.

ומאידך נראה דהגר"מ פרידלנדר הבין דאין כל ראיה מלשון זו של המגן אברהם, שהרי המגן אברהם לא הזכיר כלום על כך שיש לכתחילה לכותבם כסדרן, אלא שדיבר על מי שכבר כתב אותיות ללא תגים ועל זה כתב שמועיל בהם תיקון שלא כסדרן. אבל אין הכי נמי דגם לכתחילה יכול לכותבם שלא כסדרן.

דקדוק לשון המ"ב שאפי' לכתחילה א"צ לעשות את התגים כסדרן

כפי שכבר הבאנו למעלה, כתב בספר משנת מרדכי (עמוד ק"ל) 'בתגין אין דין כסדרן, כמבואר במשנה ברורה לגבי תיקון התגין, וכן לא הוזכר בפוסקים שצריך לכתוב התגין כסדרן' (משנת מרדכי עמוד ק"ל).

ומהלשון 'בתגין אין דין כסדרן, כמבואר במשנה ברורה' נראה שהבין במ"ב שאף לכתחילה אין צריך לעשות את התגים כסדרן.

והנה לשון המ"ב (סי' ל"ו ס"ק ט"ו) הוא 'ותקון מהני אפילו בתפילין ומזוזות, ולא הוי בזה שלא כסדרן, דבלא התגין נמי צורתה עליה (אחרונים)'.

ונראה דהגר"מ פרידלדר הבין דבמה שכתב 'ולא הוי בזה שלא כסדרן' משמע דלא שייך בזה כלל שלא כסדרן, ואף לא לכתחילה.

סיכום הדברים

אף שנחלקו הפוסקים האם כתיבת התגים מעכבת מכל מקום לכולי עלמא כתיבתם כסדרן אינה מעכבת.

ובטעם הדבר ביארנו דזהו משום שאף אם התגים נחשבים מכלל צורת האותיות מכל מקום אינן חלק מעיקר צורת האותיות ולכן כתיבתם כסדרן אינן מעכבת.

ולגבי השאלה האם לכתחילה יש לעשותם כסדרן, יש שתלו זאת בחקירה האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות, ולצד שנחשבים יש לכתחילה לעשותם כסדרן, ואילו הגר"מ פרידלנדר לא חשש לכך כיון שדייק במ"ב שאפי' לכתחילה אין דין כסדרן בתגים, וכן בפוסקים לא הזכירו דין כסדרן בתגים

סימן ג

עשר נפק"מ בנידון האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות

א. האם סת"ם כשר ללא תגים

כפי שהובא בסימן א, לפי הצד שהתגים מכלל צורת האותיות, בודאי שחסרונם מעכב, דכל מה שהוא חלק מצורת האותיות מעכב, אך לפי הצד שהתגים אינן חלק מצורת האותיות מצינו ב' דעות, יש הסוברים שאין חסרונם מעכב, ויש הסוברים שאף שאין התגים מכלל צורת האותיות אף על פי כן חסרונם מעכב.

ב. האם לכתחילה יש לעשות את התגים כסדרן

כפי שהובא בסימן ב, הגר"נ נוסבוים כתב דהנידון האם יש לכתחילה לעשות את התגים כסדרן תלוי בנידון האם התגים מכלל צורת האותיות, אמנם הגר"מ פרידלנדר הורה שאין צורך להחמיר בכך והוכיח כן מהמ"ב והוסיף שלא מבואר בפוסקים שיש דין כסדרן

בתגים, וביאר הגאון רבי משה אורי בלוי דכיון שלא הוזכר בפוסקים שיש לכתחילה לעשותן כסדרן, אם כן מוכח שהבינו דהעיקר הוא שאין התגים מכלל צורת האותיות [ויש משמעות לכך אף מדברי המ"ב עצמו שכתב (סי' ל"ו ס"ק ט"ו) 'ותקון מהני אפילו בתפילין ומזוזות, ולא הוי בזה שלא כסדרן, דבלא התגין נמי צורתה עליה (אחרונים)',].

ג. האם יש לעשות תגים בגט

כפי שהובא בסימן א, שיטת הריב"א שיש לעשות תגים בגט, כיון שהתגים מכלל צורת האותיות, אמנם האור זרוע ועוד ראשונים חלקו עליו וסברו שאין צורך לעשות תגים בגט, כיון שאין התגים מכלל צורת האותיות, אלא שיש הלכה בסת"ם שיש לעשות תגים.

ד. האם יש לעשות תגים במגילה

כתב השו"ע (סי' תרצ"א ס"ב) לגבי מגילה 'ויש אומרים שצריכה תגין ויש אומרים שאינה צריכה', והרמ"א כתב על כך 'ונהגו לתייגה'.

וביאר הגר"א (שם) ששתי הדעות נחלקו בשאלה האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות, דאם נחשבים הם חלק מצורת האותיות אם כן יש להקפיד לעשותם אף במגילה, דהלא יש לעשות במגילה את צורת האותיות, אך אם אין הם נחשבים חלק מצורת האותיות אין צריך לעשותם במגילה.

וז"ל וי"א צריכה תגין וי"א שא"צ וכו' עיין ר"ן פ"ב, וסברא ראשונה ס"ל **דהוא דבר שבגופה,** ודינה כספר תורה כנ"ל, וסברא אחרונה ס"ל **דתגין לאו מגוף הכתיבה,** כמו שאמרו במנחות שמצאו להקב"ה קושר כתרים וכו', **וכל שאינו מגוף האות אינו מעכב** וכו', אבל בסוף פי"ב דשבת משמע דבלא זיונים אינו אותיות כלל ועיין ריש גיטין במרדכי וכו' ועיין מ"ש בסימן ל"ו ס"ג. עכ"ל.

ובתוך דבריו הנ"ל הביא הוא דלכל דעה יש ראיה מגמ' לשיטתו, דלדעה הסוברת שהתגים אינן נחשבים חלק מצורת האותיות יש ראיה מהגמ' במנחות שמבואר בה שמשה רבינו מצא שהקב"ה קושר כתרים לאותיות, ואם כן משמע שהאותיות היו קיימות כבר אף ללא הכתרים, ואילו לדעה הסוברת שהתגים נחשבים חלק מצורת

האותיות יש ראיה מהגמ' בשבת שהוזכרנו כבר בסימן א, שהכותב ב' אותיות בשבת ללא תגים פטור.

וציין לעיין בסימן ל"ו ס"ג, ושם כתב השו"ע לגבי תפילין שכשרים הם ללא תגים, והגר"א עצמו הביא שם את הדעות החלוקות וכפי שכבר הזכרנו בתחילת סימן א, ויש שהבינו בדבריו דבמה שביאר שיש מחלוקת האם התגים חלק מצורת האותיות, ואחר כך ציין למחלוקת האם תפילין כשרים ללא תגים, מונח שהבין שהמחלוקת האם יש להכשיר סת"ם ללא תגים תלויה בשאלה האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות.

ה. האם יש דין חק תוכות בתגים

לפי הצד שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות בודאי שלא יועיל לעשותם על ידי חקיקה, דכיון שהם חלק מצורת האות בודאי שיש בהם פסול של חק תוכות וכמו כל חלק אחר באות, אמנם אם אין התגים חלק מצורת האות, בזה יש לדון האם לא נאמר בהם דין חק תוכות, או דאף על פי שאין הם חלק מצורת האותיות בכל אופן יש בהם דין חק תוכות.

וראיתי בספר משנת מרדכי (עמוד קכ"ו) שכתב לגבי פסול חק תוכות בתגין וז"ל אין לעשות את התגין ע"י חק תוכות, כיון שיש סוברים שיש פסול חק תוכות בתגין, ולכן אין לעשות התגין על ידי 'חק תוכות דאורייתא' דהיינו שיצירת התגין תהיה רק על ידי חק תוכות. אמנם אם כתב כבר את התגין אלא שלא עלו יפה, כגון שנדבקו זה לזה ועדיין ניכרים כל אחד בפני עצמו, או שנראין כשי"ן ועי"ן וכן כל פסול אחר, יכול לתקנם על ידי חקיקה, כיון שלא הייתה יצירתם על ידי חקיקה. עכ"ל. ואח"כ הביא שם דהוא הדין לגבי נגיעת בין התגים, דאם הנגיעה ביטלה את צורת התג לגמרי, הרי שאין לתקנם על ידי חקיקה, כיון שלא כותבים תגים על ידי חקיקה וכנ"ל, אמנם אם התגים ניכרים כל אחד בפני עצמו יכול לתקנם על ידי חקיקה.

ובהערות שם הביא דהוא הוראת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, דאף שדעת המקדש מעט (גדולי הקדש סי' ל"ב ס"ק י"ט) שאין כלל דין חק תוכות בתגין, מכל מקום דעת הרבה גדולים שבתגין יש פסול חק תוכות, באופן שיצירתם בחק תוכות.

עוד הביא שם בהערות דמה שכתב שאין ליצור את התגים על ידי חקיקה שכיח באות למ"ד שלא נשאר מקום להוסיף בראשו תגין, ואסור לחקוק בראש הלמד כדי ליצור תגין.

והנה התגין שעל אות למ"ד אינן מעכבים, אלא דאם לא עשה אותם נחלקו הפוסקים האם כשר רק בדיעבד (עיין משנת מרדכי עמוד ער"ב שהביא את הדעות השונות), וכיון שאין עשיית אותם התגים מעכבת, בודאי שאין הם חלק מצורת האותיות, דכל דבר שהוא חלק מצורת האותיות מעכב, ואף שאין הם חלק מצורת האותיות מכל מקום הורה הגר"מ פרידלנדר (משנת מרדכי עמוד קכ"ו וכנ"ל) דאין לעשותם על ידי חקיקה, ועל כרחך שהבין דפסול חק תוכות שייך אף בדבר שאינו חלק מצורת האות.

ולסיכום: לפי הצד שהתגים נחשבים חלק מצורת האות, בודאי שמעכב בהם פסול חק תוכות, אלא דלפי הצד שאין התגים מכלל צורת האות יש לדון האם מעכב בהם פסול חק תוכות, ומדברי הגר"מ פרידלנדר שהחמיר שלא לעשות את התגים של האות למ"ד על ידי חק תוכות נראה שהבין דגם השיטות הסוברות שהתגים אינן מכלל צורת האותיות יכולות לסבור שיש פסול חק תוכות בתגים.

ו. האם יש דין מוקף גויל בתגים

אם התגים מכלל צורת האותיות אם כן גם הם צריכים להיות מוקפים גויל, ונביא מה שכתב על כך בספר מנחת נדבה (מנחות עמוד ר"פ):

דבביאור הלכה (סי' ל"ב ס"ד ד"ה צריך) כתב וז"ל ואם התג אחד דבוקה בחברתה, בזה יש נפק"מ, דאם התגים של האות גופא דבק אחד בחבירו, דעת הרמ"ע לפסול, אך אם גופי האותיות נכרות כל אחד בפני עצמו, רק התג של אות אחד נוגע באות שבאות שאצלה, או מתבה לתבה, המאירי מקל בזה, והמגן אברהם והפרי חדש וכו' מחמירין לפסול וכו' עכ"ל.

ובטעמו של הרמ"ע שאם תגים של אותה אות נגעו אחד בשני נפסל, ביאר המ"ב (סי' ל"ו סק"ג) דהוא כדי שלא ייראו התגים כתמונת אותיות עין ושין [ולפי זה יש מקום לומר דלא בכל מקום נפסל אלא רק במקום שיש לחשוש את החשש הנ"ל, אמנם במשנת מרדכי הביא שיש להחמיר בכך ואכמ"ל], אמנם בטעם הפוסלים אף כשיש נגיעה בין אות לאות יש

לעיין, דמדוע שיפסלו והלא באופן שהתגים של אות אחת נוגעים בתגים של האות שהצמודה לה אין הדבר נראה כתמונת אותיות שין ועין ומדוע שיפסלו.

ולכן נראה דהפסול הוא מחמת חסרון מוקף גויל, ומחלוקת הפוסקים האם נגיעה בין תגים של שתי אותיות פוסלת תלויה בנידון האם יש דין מוקף גויל בתגים, דאם יש דין מוקף גויל א"כ כשנוגעים התגים אי"ז מוקף גויל ופסול, ונידון זה האם יש דין מוקף גויל בתגים תלוי בנידון האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות, דאם הם חלק מצורת האותיות הרי שיש בהם דין של מוקף גויל, אך אם אין הם מצורת האותיות אין בהם דין מוקף גויל. ע"כ מהספר מנחת נדבה לגבי דין מוקף גויל, ועיין שם עוד מה שהוסיף לדון בעניין זה.

ויש לעיין על דבר זה, דהלא כתב המ"ב (סי' ל"ב ס"ק י"ג) דאפילו אם יחסר להקוצו של יוד הקפת גויל גם כן יהיה פסול, וכדאיתא במנחות, ואם כן לכאורה משמע מדברי המ"ב דרק בקוצו של יוד מעכב דין מוקף גויל אבל בתגים אינו מעכב.

ואפשר דכל מה שכתב כן הוא לפי מה הוא עצמו כתב (שם ס"ק ט"ז) דרוב הפוסקים סוברים שכשר ללא תגים, וכיון שכך בודאי שאינו מעכב בהם דין מוקף גויל, אך לפי השיטות שהתגים מעכבים כיון שהתגים נחשבים מכלל צורת האות בודאי שיעכב בהם דין מוקף גויל.

כיוצא בדבר שמעתי מהגאון רבי טוביה ליברמן שליט"א דבאופן שיש חור סמוך לתג וכיון שכך אין הוא מוקף גויל, הרי זה תלוי בשאלה האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות, דאם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות אם כן בודאי דגם בהם מעכב דין מוקף גויל והאות פסולה על ידי כך, אך אם אין הם חלק מצורת האותיות אפשר דאין בהם דין מוקף גויל.

ז. איסור מחיקת השם בתגים

כתב המהרש"ם (דעת תורה יו"ד סי' רע"ז) שאין איסור למחוק את התגינים הגדולים שיש מעל שם ה', וזאת משום דאף אם תגי שעטנ"ז ג"ץ הרי הם מכלל צורת האות מכל מקום התגינים הגדולים אינן מכלל צורת האות.

ומדברים אלו הוכיח הגר"נ נוסבוים (בנתיבות ההוראה עמוד נג) דהמהרש"ם הבין שהנידון האם יש איסור מחיקת תגים בשם ה' תלוי בנידון האם התגים נחשבים חלק מצורת האות.

ח. האם יש דין כתיבה לשמה ולשם קדושת השם בתגים

כתב במשנת מרדכי (עמוד קל"א) 'אמר רבינו שלא מצא מקור האם צריך כתיבה לשמה בתגין'.

והנה אם הסופר עצמו תייג את המזוזה, אף אם תייג אותה לאחר שסיים לכתוב אותה, הרי שהתיוג הוא המשך לכתיבה ובודאי שמועיל מה שאמר בתחילת כתיבת המזוזה שכותב לשמה, ולכן כל הנידון הוא רק באופן שנתן לאחר לתייג והלה לא אמר לשמה, ועל זה אמר הגר"מ פרידלנדר שלא מצא מקור האם צריך כתיבה לשמה בתגין.

ואפשר לתלות נידון זה בחקירה האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות, דלפי הצד שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות בודאי שיעכב בהם דין לשמה, דאם הם חלק מצורת האותיות מדוע שלא יהיה בהם את כלל הדינים הרגילים שיש באותיות ובכללם לכתוב לשמה.

ורק לצד שאין הם חלק מצורת האותיות שייך לדון האם יש בהם דין לשמה, דמצד אחד אין הם חלק מצורת האותיות וא"כ יתכן שאין להצריך בהם לשמה, ומצד שני הם כן חלק מכתיבת התפילין או המזוזה והס"ת.

כיוצא בדבר יש לדון לגבי מי שהוסיף תגים בשם השם אך לא אמר לשמם קדושת השם, ודבר זה בודאי מצוי מאד במי שנותן למתיג לתייג את מזוזותיו, דבודאי יש פעמים שהמתייג לא שם לב שהוא שם השם אלא רק שם לב לכך שיש כאן אות ה' וכדומה שיש לתייגה, ויש לדון מה דין התגין שלא קידשם לשם קדושת השם.

והנה בקסת הסופר (סי' י ס"א) כתב 'ואפילו מקצת מן השם שהוא בא לכתוב, כגון שנתקלקל איזה אות או מקצת אות, ואפילו קוצה של יוד המעכב, אם נתקלקל והוא בא לתקנו צריך לקדשו מתחילה', ומשמע מדבריו דכל זה לגבי קוצו של יוד, אך לא לגבי תגין, דאם כן היה מוסיף רבותא דאפילו בתגים הדין כן, ולכן נראה להוכיח מדבריו דאין מעכב כתיבת התגין לשם קדושת השם, ולא ידעתי האם לכתחילה יש לומר להקפיד לומר לשם קדושת השם, ונפקא מינה לגבי מתייגים וכנ"ל.

ט. האם צריך דיו כשר לתגים

כתב בספר משנת מרדכי (עמוד א) דאין להשתמש לכתיבת תגין בסתם דיו, דסתם דיו אינו עשוי מעפצין גומא וקנקנתום, ואף לכתיבת תגין אין להשתמש בסתם דיו מן השוק [וציין שם לעיין בשבט הלוי חי"א סי' י"א].

והנה אם התגים נחשבים מכלל צורת האותיות, אם כן אין שום סיבה שיהיה אפשר לכותבם בדיו שאינו כשר.

אך אם נאמר שאין התגים חלק מצורת האותיות, יש מקום לדון האם יש להכשיר את כתיבת התגים על ידי דיו שאינו כשר, ואפשר דשורש הנידון הוא האם הדינים שנאמרו לגבי דיו, שהדיו צריך להיות מחומרים מסוימים, הוא דין בכתיבת האותיות, דצריך שהאותיות יכתבו על ידי דיו שעשוי מסממנים מסוימים, או שהוא דין במזוזה, דצריך שהמזוזה תיכתב על ידי דיו מסויים, דאם הוא דין באותיות, אם כן כיון שאין התגים מכלל צורת האותיות אין צריך להקפיד על כך, אבל אם הוא דין במזוזה, דצריך שהמזוזה תיכתב על ידי דיו מסויים, אם כן כיון שגם הכתרים חלק מהמזוזה לכן יש להצריך גם בהם דיו כשר.

והוא הדין שיש לדון לגבי שחרות הכתב, דאם התגים אינן חלק מצורת האותיות, אם כן אף שיש בהם דין שצריכים להיות שחורים, יתכן שיש להקל בהם ולהכשירם על ידי רמת שחרות יותר נמוכה, ושמעתי דיש פוסקים המקלים יותר בתגים לגבי שחרותם.

י. תגים שנכתבו על גבי דוכסטוס

הובא בשו"ע (סי' ל"ב ס"ז) דהלכה למשה מסיני שיש לכתוב תפילין על הקלף ולא על הגויל ולא על הדוכסטוס, עיין שם בשו"ע ביאור ופרטי דין זה, ובביאור הלכה (שם ד"ה ומצד) כתב שאם יש על הקלף קליפה חלקה הרי שזה חלק מהדוכסטוס ואין לכתוב עליו, עיי"ש הפרטים.

והנה אם התגים נחשבים חלק מהאותיות, בודאי שאין לכותבם על הדוכסטוס, אך אם אין הם חלק מצורת האותיותש יש מקום לדון האם יש להקפיד גם בהם שלא לכותבם אלא על הקלף וכנ"ל.

ואפשר דההלכה למשה מסיני לא נאמרה על האותיות אלא על התפילין וכמו שכתב השו"ע 'הלכה למשה מסני תפילין על הקלף' וכו', והתגים הם חלק מהתפילין, וא"כ גם עליהם נאמרה הלכה זו וצ"ע.

סימן ד

דברי הנודע ביהודה דדבר שאינו מוזכר בגמ' אין לפסול את האות עבור חסרונו. ג' תמיהות על דבריו. העמדת יסוד דאם פרט מסויים מוזכר בגמ' הרי שיש ראיה שהוא מכלל צורת האותיות, יישוב ג' התמיהות על פי יסוד זה

דברי הנודע ביהודה שאין לפסול אותיות עבור דבר שאין לו שורש בגמ'

כתב המשנה ברורה (סי' ל"ו סק"ה) בשם הנודע ביהודה (מהדו"ק יו"ד סי' פ) 'דדבר שאין לו שורש בגמרא אין לפסול האות עבור זה'.

הנודע ביהודה כתב את דבריו כמענה לשאלת השואל האם יש לפסול מ"ם סתומה שהאריך את הצד העליון שלה הרבה, משום שהבית יוסף כתב שצורת המם סתומה היא כך"ף וא"ו, ואם כן כשהאריך הרבה את הצד העליון שלה נמצא שאין זה צורת וא"ו.

ועל זה השיב הנודע ביהודה 'אומר אני שכל אלו התמונות המבוארים בבית יוסף, לא לעכוב נאמר רק למצוה, ומה שאינו מבואר בתלמוד אינו מעכב'.

תמיהה א', דמצינו פרטים רבים שחסרונם פוסל את האותיות אף שאין הם מוזכרים בגמ', ומאידך התגים מוזכרים בגמ' ואין חסרונם פוסל

ויש לעיין על כלל זה, דהלא פרטים רבים הוזכרו בפוסקים לגבי צורת האותיות, ופסלו הפוסקים את האותיות מחמת חסרון אותם פרטים, ואף שאין להם כלל שורש בגמ'.

וביקשתי מהגאון ר' משה אורי בלוי שיביא לי דוגמא לפרט בצורת האותיות שאינו מוזכר בגמ' ובכל אופן הפוסקים פסלו את האותיות עבור חסרון אותו פרט, והביא לי את הדין של 'קו משוך בשווה', המוזכר בבית יוסף וברמ"א (סי' ל"ב ס"ח), דהאותיות ע' צ' ש' ועוד יש להם ירך עם ראש, ובאופן שיש רק קו ישר ללא ראש שיוצא מהירך הרי שהאותיות פסולות, ודין זה אינו מוזכר כלל בגמ'.

ומאידך, דין התגים מפורש בגמ' (מנחות כט:) לפי רוב ביאורי הראשונים, ועם כל זה פסק השו"ע (סי' ל"ו ס"ג) דאין חסרון התגים פוסל, והמ"ב (שם) הביא שנחלקו הפוסקים על כך, ובמקום אחר (סי' ל"ב ס"ק ט"ז) כתב דלרוב הפוסקים כשר גם בלא תגים.

והרי לפנינו, דיש דברים שלא מוזכרים בגמ' ופוסלים, ויש שמוזכרים בגמ' ואינן פוסלים, ואם כן צריך להבין מה מונח בכלל זה.

תמיהה ב', דהרי הגמ' לא פירטה הרבה מצורות האותיות, וא"כ מדוע שנאמר דדבר שאינו מוזכר בגמ' אין חסרונו מעכב

מלבד מה שמצינו מקומות שבהם נראה לכאו' דלא כדברי הנודע ביהודה, עוד יש להקשות על עצם הכלל דדבר שאינו מוזכר בגמ' אין לפסול עבורו את האות, דלכאו' יש תמיהה גדולה על כלל זה, דהלא הגמ' לא כתבה במרוכז ובמפורט את כל ההלכות של האותיות, אלא רוב ההלכות של האותיות המוזכרות בגמ' הוזכרו כבדרך אגב לדברים אחרים, והרבה פרטים לא הוזכרו כלל בגמ' וכנ"ל, ונראה דהגמ' סמכה בזה על מסורת הכתיבה של הסופרים ולכן לא פירטה את כל הפרטים, ואם כן מה היסוד לכלל זה דכל דבר שלא מוזכר בגמ' אין לפסול את האות עבורו.

תמיהה ג', דמדוע כשפרט מוזכר בגמ' הרי זה סיבה לעכב ולא אומרים שלא הוזכר אלא למצוה, וכמו לגבי מה שהוזכר בבית יוסף

מלבד זאת יש להוסיף ולשאול, מדוע כשפרט מסויים מזכר בגמ' הרי זה סיבה לפסול את האות עבור חסרונו, והלא שייך לומר דאף שהגמ' הזכירה את אותו הפרט אין זה אלא למצוה, וכמו שכתב הנודע ביהודה לגבי צורת האותיות שהוזכרו בבית יוסף, דאף שהזכירם הבית יוסף אינן אלא למצוה.

יישוב ג' הקושיות, על פי העמדת יסוד דאם פרט מוזכר בגמ' אין זה 'סיבה' לפסול את האות עבור חסרונו, אלא 'סימן' דהרי הוא מכלל צורת האותיות ולכן חסרונו פוסל

ויש ליישב את ג' הקושיות הנ"ל, על פי העמדת יסוד, דמה שפוסל הוא רק שינוי צורת האות.

ולכן באופן שאנו מבינים שפרט מסויים אינו חלק מצורת האות, אין אותו הפרט פוסל את האות, ואפי' אם מוזכר הוא בגמ', ולכן התגים אינן פוסלים אף שמבוארים בגמ'.

ובאופן שאנו מבינים דפרט מסויים הרי הוא מצורת האות, אותו פרט פוסל, ואפי' אם אינו מוזכר בגמ', ולכן קו משוך בשווה פוסל אפי' שאינו מוזכר בגמ'.

ובאופן שלא ידוע לנו האם אותו פרט הוא חלק מצורת האותיות, על זה כתב הנודע ביהודה 'דדבר שאין לו שורש בגמרא אין לפסול האות עבור זה'. ועומק דבריו הוא, דכיון שאין לפרט זה שורש בגמ' לכן אין לנו להחליט שפרט זה הוא מצורת האותיות, אבל אם מוזכר הוא בגמ' אם כן יש ראיה, אמנם לא מוחלטת, דפרט זה הוא מצורת האותיות, [דכיון שהגמ' לא הזכירה הרבה פרטים שיש באותיות, לכן מסתבר יותר דאם היא כבר הזכירה איזה פרטים הרי הם מצורת האותיות], וכיון שכך אם פרט מסויים מוזכר בגמ' הרי שמתחזק יותר הצד לפסול את האות עבור חסרונו.

ובמילים אחרות: זה שהפרט מוזכר בגמ' אין זה 'סיבה' לפסול את האות, אלא רק 'סימן' שאותו הפרט הוא מכלל צורת האותיות, אבל אם יהיה פשוט לנו מחמת סיבה אחרת שאותו הפרט הרי הוא מכלל צורת האות, או שאינו מצורת האות, לא נתחשב ב'סימן' זה.

וממילא מיושב [מה שהקשנו בקושייה א'] איך האותיות כשרות ללא תגים אף שמוזכרים הם בגמ', ומאידך פסולות כשהקו משוך אף שאינו מוזכר בגמ'.

וגם מיושב [מה שהקשנו בקושייה ב'] איך מכשירים אות כשאין הפסול מוזכר בגמ', והלא יש הרבה פרטים בדיני האותיות שלא מוזכרים הם בגמ' ואם כן איך ניתן להכשיר מחמת מה שאין אותו הפרט מוזכר בגמ'.

והיישוב הוא דכל מה שמכשירים הוא כשלא ידוע לנו שאותו פרט מכלל צורת האותיות, אבל אם ידוע לנו שהוא מכלל צורת האותיות לא נכשיר אף שלא מוזכר בגמ'.

וכן מיושב מה שהקשנו [בקושייה ג'] מדוע פוסלים אם חסר פרט המוזכר בגמ', והלא יתכן שהגמ' לא הזכירה אותו אלא למצוה, וכמו שהבית יוסף הזכיר את אותו פרט רק למצוה.

ודבר זה מיושב, דכפי שכבר ביארנו, מכיון שהגמ' לא הזכירה כל כך את דיני צרות האותיות, לכן אם פרט מסויים מוזכר בגמ' הרי זה חיזוק לצד שאותו פרט הוא מכלל צורת האותיות ולכן חסרונו מעכב, מה שאין כן הבית יוסף הזכיר מאות פרטים בדיני האותיות, ובודאי שחלק גדול מהם אינו חלק מצורת האות עצמה, ולכן אין לנו לומר מחמת כן שהוא חלק מצורת האות.

סימן ה

ביאור ספיקו של המ"ב, האם לשיטת היראים שהזיונין הם זויות, התגים יכולים להכשיר במקום שאין זויות, והמסתעף

דברי השו"ע והמ"ב בעניין חסרון תגים, ובעניין שיטת היראים דהזיונין המוזכרים בגמ' הם לא תגים אלא זויות

כתב השו"ע (סי' ל"ו ס"ג) 'ואם לא תייג אפילו שטענ"ז ג"ץ לא פסל'.

וכתב על כך המ"ב 'והב"ח פוסל בזה, וגם הגר"א בביאורו מיישב לכל אחת מן השיטות ומביא הרבה פוסקים דמחמירין בזה, על כן מהנכון מאוד לחוש לזה ולתקנם אחר כך'.

ובמקום אחר (סי' ל"ב ס"ק ט"ז) כתב דלרוב הפוסקים כשר גם בלא תגים.

עוד כתב על כך המ"ב (סי' ל"ו שם) וז"ל ודע עוד דהמחבר מיירי שעשה ראש האות למעלה כתיקונו, אך שחיסר התגין שעליו, אבל אם עשה למעלה ראש עגול גם כן, משמע מהבית יוסף דאין להקל אפי' בדיעבד לפי פירוש הרא"ם, וצריך עיון למעשה כי לכאורה להרמב"ם יש להקל בכל גווני' וכו'. עכ"ל.

דהיינו: שיטת הרא"ם הנ"ל היא דמה שמוזכר בגמ' שיש לעשות זיונין לאותיות שעטנ"ז ג"ץ, אין הכוונה לתגים, וכביאור רוב הראשונים, אלא לכך שהראשים השמאליים של אותם אותיות יהיו לפחות עם ג' זויות, וכפי שנוהגים לעשות את אותם ראשים מרובעים עם זויות. ועל דין זה משמע בב"י שאין להקל אף בדיעבד, כיון שהדין שראשי האותיות צריכים פינות הוא דין בצורת האותיות, [כלומר, לגבי התגים שייך לומר שאין הם חלק מצורת האותיות וכיון שכך לא ייעכבו, אך לשיטת היראים שהזיונין הם פינות, הרי זה בודאי דין בצורת האותיות וחסרונו מעכב].

עוד כתב המ"ב (משנ"ס אות ט) לגבי אות ט וז"ל אם הראש השמאלי לא היה תמונתה כזיין, שראשה היה עגולה אך שהיה תגין עליה, צריך עיון בדיעבד, לפי מה שהביא הבית יוסף לקמן בשם הגהות מיימוני בשם הרא"ם דמה שאמרו בגמ' דשעטנ"ז ג"ץ צריכה שלשה זיונין היינו לא בתגין אלא שלא יעשה ראשיהם עגול אלא משוך, שיהא לכל ראש שלשה פנים ולעכובא הוא כדמוכח בבית יוסף בסוף סימן ל"ו, אם על ידי התגין מתכשרת או לא וכו', וצריך עיון להרא"ם, וגם אולי אין הלכה כרא"ם בזה וכו'. עכ"ל.

ארבע אפשרויות שונות לגבי מציאות וחסרון תגים וזויות

ומדברי המ"ב הנ"ל עולה דיש ארבע אפשרויות שונות לגבי מציאות וחסרון תגים וזויות:

א. באופן שיש לאותיות גם זויות וגם תגים, אין צריך לומר שכשר.

ב. באופן שחסר לאותיות גם זויות וגם תגים, על זה כתב הבית יוסף דלפי היראים פסול, והמ"ב הוסיף על כך דיש לעיין למעשה משום דדעת הרמב"ם דגם באופן זה כשר.

ג. באופן שהראש מרובע אבל חסר תגים, על זה כתב השו"ע שאם לא תייג כשר, והמ"ב הביא שיש פוסקים המחמירים בכך, ובמקום אחר כתב דלרוב הפוסקים כשר.

ד. באופן שהראש עגול אבל יש תגים, על זה הסתפק המ"ב האם לשיטת הרא"ם שהזיונים הם הפינות של האות, התגים יכולים להכשיר את האותיות במקום שחסר זויות.

תמיהה גדולה, דאם הזיונין הם זויות מה יועיל מה שיעשה תגים

והנה באפשרות הד' הנ"ל, שהראש עגול אבל יש תגים, ראינו שהמ"ב מסתפק לשיטת היראים שהזיונין המוזכרים בגמ' הם זויות, האם התגים יכולים להכשיר את האותיות במקום שחסר זויות.

והוא דבר פלא, דהלא עד כמה שנאמר כשיטת היראים דהביאור באותם זיונין המוזכרים בגמ' הוא שיש לעשות את אותם ראשי אותיות עם זויות, מה יועיל לנו מה שעשה להם תגים, והלא סוף סוף חסר להם את הזויות, ואיך התגים יפתרו חסרון זה, ואם כן מה הביאור בספיקו של המ"ב האם לשיטת היראים התגים יכולים להכשיר במקום שחסר זויות.

יישוב התמיהה

ואפשר ליישב דהספק של המ"ב היה האם לפי הרא"ם יש דין לעשות 'זויות', ואם כן בודאי שלא שייך להכשיר את האות באופן שחסר זויות ויש תגים, דהלא סוף סוף חסר זויות.

או שהדין הוא לעשות ג' 'חודים', ואף אם לא עשה את החודים באותיות עצמם אלא על גביהם, בתגים, גם כן כשר.

וזהו ספיקו של המ"ב האם יש לשיטת היראים יש להכשיר ראש עגול על ידי תגים.

ביאור השיטות המובאות בסמ"ג שיש להכשיר שטענ"ז ג"ץ עם תג אחד, על פי הנ"ל

הבית יוסף (סוף סי' ל"ו) הביא בשם הסמ"ג שיש המכשירים את אותיות שעטנ"ז גץ באופן שיש עליהם רק תג אחד, כיון שהתג האחד יחד עם שתי הפינות העליונות של ראש האות, ביחד נחשבים ג' זיונין.

ודבר זה מעורר תמיהה גדולה עד מאד, דהלא לכאו' מי שעשה כן נמצא קירח מכאן ומכאן, דאין בידיו ג' זיונין לפי שום שיטה, שהרי אין לו ג' תגים וגם אין לו ג' פינות אלא רק שתי פינות עליונות.

והנה אם נאמר דגדר הדין הוא שצריך ג' פינות, אם כן בודאי דבמקום שחסר פינות לא יועיל שום תגים לתקן זאת וכנ"ל, ולכן בודאי שלא יועיל שתי פינות עם תג אחד אך אם נאמר דגדר הדין הוא שצריך ג' חודים, אם כן שייך לומר דשתי הפינות יצטרפו יחד עם התג האחד להיות ג' זיונין.

סימן ו

ביאור הגר"א שהסוגיות בשבת ובמנחות נחלקו האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות, יישובים נוספים לסתירה בין הסוגיות

הסתירה בין הסוגיות

כפי שכבר ראינו למעלה, בגמ' בשבת (קד:) מבואר שהכותב בשבת ב' אותיות ללא תגים פטור, והריב"א הוכיח מגמ' זו שהתגים נחשבים חלק מצורת האותיות, והוסיף דכיון שכך גם לגבי גט אין האותיות כשרות ללא תגים, דללא תגים חסר בצורת האותיות.

אמנם יש שהוכיחו מדברי הגמ' במנחות שאין התגים מכלל צורת האותיות, דאיתא בגמ' במנחות (כט:) שבשעה שמשה עלה למרום ראה שהקב"ה קושר כתרים לאותיות, ואם כן משמע שהאותיות היו קיימות עוד לפני שהקב"ה עשה להם את התגים, עיין במרדכי (מנחות שם) שהוכיח כן ודחה הוכחה זו.

ויש לראות איך מיישבים את ב' סוגיות אלו אחת עם חברתה, ובעז"ה בסימן הקרוב נעסוק בכך.

ביאור הגר"א שהסוגיות נחלקו האם התגים נחשבים מכלל צורת האותיות

בביאור הגר"א כתב שהסוגיות בשבת ובמנחות נחלקו האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות או לא.

דהנה השו"ע (סי' תרצ"א ס"ב) כתב לגבי מגילה 'ויש אומרים שצריכה תגין ויש אומרים שאינה צריכה', והרמ"א כתב על כך 'ונהגו לתייגה'.

וביאר הגר"א (שם) ששתי הדעות נחלקו בשאלה האם התגים נחשבים חלק מצורת האותיות, דאם נחשבים הם חלק מצורת האותיות אם כן יש להקפיד לעשותם אף במגילה, אך אם אין הם נחשבים חלק מצורת האותיות אין צריך לעשותם במגילה. והביא הוא את ב' הגמרות הנ"ל.

וז"ל וי"א צרכה תגין וי"א שא"צ וכו' עיין ר"ן פ"ב, וסברא ראשונה ס"ל **דהוא דבר שבגופה,** ודינה כספר תורה כנ"ל, וסברא אחרונה ס"ל **דתגין לאו מגוף הכתיבה,** כמו שאמרו במנחות שמצאו להקב"ה קושר כתרים וכו', **וכל שאינו מגוף האות אינו מעכב** וכו', אבל בסוף פי"ב דשבת משמע דבלא זיונים אינו אותיות כלל ועיין ריש גיטין במרדכי וכו' ועיין מ"ש בסימן ל"ו ס"ג. עכ"ל.

והנה בסימן ל"ו ס"ג הובא בשו"ע לגבי תפילין שיש לתייג אך אם לא תייג כשר, והמ"ב הביא שם שהפוסקים נחלקו בכך והביא שמחלוקת זו הוזכרה בגר"א, ויש שהבינו דממה שהגר"א ציין לסי' ל"ו ס"ג אחר שהביא את הנידון האם התגים חלק מצורת האותיות, נראה שהגר"א הבין שהמחלוקת האם חסרון תגים מעכב תלוי בחקירה זו, וכפי שהבאנו בסימן א בשם הגרי"ז.

יישוב השיטות שהתגים מכלל צורת האותיות עם הגמ' במנחות שהקב"ה קשר כתרים לאותיות

ויש לעיין מה יענה הריב"א והסוברים כמותו שהתגים נחשבים מכלל צורת האותיות, עם מה שמבואר בגמ' במנחות שהקב"ה קשר כתרים לאותיות, דהלא מגמ' זו משמע שהאותיות היו כבר קיימות אלא שהקב"ה הוסיף להם את הכתרים – התגים.

ויש ליישב שיטתם בב' דרכים:

א. אפשרות אחת היא שסברו הם כגר"א שהסוגיות נחלקו בכך, והעדיפו להכריע כסוגיא בשבת שעסקה בדבר הלכה, שהכותב ב' אותיות בשבת ללא תגים פטור, מאשר להכריע כסוגיא במנחות שעסקה בדבר אגדה.

ב. עוד יש ליישב את שיטתם, דסברו הם דכל מה שהאותיות היו נחשבות אותיות עוד ללא התגים, כל זה רק לפני שהקב"ה קשר את הכתרים לאותיות, אך ברגע שהקב"ה קשר את הכתרים – התגים לאותיות, נשתנתה הצורה של האותיות וכעת אין הם מושלמות ללא התגים.

ושאלתי את אחי הרה"ג ר' אהרן זאב שליט"א האם הדברים מתקבלים על הדעת שנעשה שינוי בצורה של האותיות, דבתחילה היו הם מושלמות אף ללא תגים, ולאחר שהקב"ה קשר להם את התגים נהפכו הם לחלק מצורת האותיות. והשיב שהדברים מתקבלים על הדעת, והוסיף שהגר"ח מואלוז'ין כתב דאף שהאבות שמרו על התורה לפני מתן תורה, מכל מקום אם ראו לפי חכמתם שצריך לעבור על איזה מצוה היו עושים כן, דכך הייתה דרך שמירת התורה לפני מתן תורה, ולכן יעקב אבינו נשא שתי נשים, והנה האבות שמרו על כל התורה, ואילו היום מי שישמור על התורה באופן הנזכר בודאי שלא ייחשב ששמר על התורה בשלימות, ועל כרחך שאחרי מתן תורה השתנה במידה מסויימת הצורה של שמירת התורה מלפני מתן תורה, וכיון שכך שייך לומר גם שהצורה של האותיות נשתנתה, דבתחילה הייתה הצורה מושלמת אף ללא התגים, עד שעלה משה למרום כדי לקבל את התורה בשלימות וראה שהקב"ה קשר כתרים לאותיות, ובזה נעשו הכתרים – התגים, לחלק מצורת האותיות.

ועדיין הדברים נראים קצת מחודשים שנעשה שינוי בצורת האותיות, וכיון שכך יש להוסיף ולהוכיח כן מדברי הגמ', דהגמ' במנחות הנ"ל מביאה 'אמר רב יהודה אמר רב, בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך, אמר לו אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות'.

ובחלק של האגדה נבאר בעז"ה את דברי משה רבינו ששאל את הקב"ה מי מעכב על ידך, וכעת ניתן את הדעת לעצם זה שמשה רבינו הקשה מדוע הקב"ה היה צריך לעשות תגים, דלכאורה לפי הצד שהתגים מכלל צורת האותיות יקשה מאד מדוע שאל משה רבינו את הקב"ה מדוע היה צריך לעשות את תגים, והלא התגים מכלל צורת האותיות ובודאי שיש לעשותם, אלא על כרחך דבתחילה התגים לא היו חלק מצורת האותיות ולכן שאל משה רבינו מדוע יש לעשותם.

ולסיכום: ביארנו ב' דרכים ביישוב השיטות שהתגים מכלל צורת האותיות עם דברי הגמ' במנחות שמשמע ממנה שהאותיות היו שלימות עוד לפני עשיית הכתרים:

א. שהסוגיות נחלקו וכדברי הגר"א, והעדיפו להכריע כגמ' בשבת שעוסקת בהלכה.

ב. מה שהסוגיא במנחות סוברת שהאותיות היו שלימות לפני עשיית התגים, זהו רק בשעתו, אמנם אחר שהקב"ה קבע את הכתרים באותיות הרי שנהיו הם חלק מצורת האותיות.

יישוב השיטות שהתגים אינן מצורת האותיות עם דברי הגמ' בשבת שהכותב ב' אותיות ללא תגים פטור מחטאת

האור זרוע (הלכות גיטין סי' תשט"ו) הביא את דברי הריב"א שסובר שגט ללא תגים פסול והוכיח כן מהגמ' בשבת שהכותב ב' אותיות ללא תגים פטור מחטאת.

ודחה זאת האור זרוע וכתב דכל זה רק בספר תורה שיש הלכה שצריך לעשות להם תגים, ולכן אם לא עשה להם תגים הרי שלא עשה אותיות שלימות ולכן לא חייב.

וז"ל ואינה ראיה דאיכא למימר דמיירי בכותב ס"ת שאותיותיה צריכות זיון. אי נמי בכותב ספר אחר ונתכוין לכתוב כמשפט אותיות של ספר תורה שצריכות זיון, דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה וכו'. עכ"ל. עיי"ש בהמשך דבריו. וכדבריו מבואר גם בספר התרומה סי' קי"ד ובמרדכי תחילת גיטין.

והשיטות החולקות על הריב"א סוברות שהתגים אינן מכלל צורת האותיות, ואף על פי כן חסרונם פוסל, דכיון שיש דין שצריך לעשותם ועשייתם מעכבת, לכן אם כתב בשבת וחיסר ולא עשה תגים, פטור, דיש חסרון בעבודתו, ואך שצורת האותיות שלימה ללא התגים.

אם התגים מכלל צורת האותיות בודאי שחסרונם מעכב, אך אם אינן מכלל צורת האותיות מצינו ב' דעות האם חסרונם מעכב

וכבר ביארנו בסוף סי' א דלפי השיטות הסוברות שהתגים מכלל צורת האותיות אם כן בודאי שחסרונם מעכב, אמנם בשיטות הסוברות שהתגים אינן מכלל צורת האותיות מצינו ב' דעות האם חסרונם מעכב, שיטת הרמב"ם שאינו מעכב, ושיטת הטור שמעכב, וכאן מצינו עוד שיטות בראשונים הסוברות שהתגים אינן מכלל צורת האותיות ואף על פי כן חסרונם מעכב.

פניני אגדה

ביאור דברי משה רבינו שאמר 'מי מעכב על ידך'

בגמ' במנחות (כט:) 'אמר רב יהודה אמר רב, בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך, אמר לו אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות'.

צריך להבין מה הייתה כוונת משה רבינו במה שאמר 'רבש"ע מי מעכב על ידך', דאיזה עניין יש בין עיכוב כלפי שמייא לבין התגים.

ורש"י ביאר 'מי מעכב על ידך – מה שכתבת שאתה צריך להוסיף עוד+ עליהם כתרים'.

ולא הבנתי דבריו, ואולי כוונתו היא דמי הוא זה שיגיד לך שלא מספיק מה שכתבת את התורה וצריך להוסיף גם תגים.

ואפשר לבאר את דברי הגמ' באופן אחר, על פי מה שכתב המ"ב (סי' ל"ו ס"ק ט"ו) וז"ל כתב בספר אגרת הטיול שעטנ"ז הוא אותיות שט"ן ע"ז, והם שני מקטרגים גדולים, וזהו גם

כן סוד של שעטנ"ז ג"ץ, כי ג"ץ גם כן שם מקטרג אחד, והתגין שעליהם הם כמו חרב וחנית להנצל מהם.

ועל פי זה אפשר לבאר את שאלתו של משה רבינו, דמשה רבינו שאל 'רבש"ע מי מעכב על ידך', כלומר, אף אחד לא יכול לעכב אותך מלעשות את רצונך, ואם כן בודאי שאף אחד ח"ו לא יכול כלל להזיק אותך, ואם כן בשביל מה עשית תגים, דהלא התגים מטרתם היא כדי להגן מהמזיקים אבל אתה אינך זקוק לזה כלל.

ועל השיב לו הקב"ה דאין המטרה של התגים רק כדי לשמור מהמזיקים, אלא עתיד ר"ע לדרוש מהם הלכות, ולכן יש לעשותם.

והנה משאלתו של משה רבינו שלא צריך לעשות תגים, נראה שהבין שאין הם חלק מצורת האותיות, שהרי אם הם חלק מצורת האותיות בודאי שיש לעשותם, אמנם אחרי תשובתו של הקב"ה שעתיד ר"ע לדרוש מהם הלכות יש לעיין האם התגים חלק מצורת האותיות, ועסקנו בכך רבות בכל החיבור.

ביאור הלשון 'קושר כתרים לאותיות'

'בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות'.

צריך להבין מדוע נקטו לשון 'קושר כתרים', דהלא היה אפשר לומר 'מניח כתרים' וכדומה, ומדוע נקטו לשון קושר כתרים.

והנה כבר הבאנו בחלק של ההלכה (סי' ג' נפק"מ ד') דממה שהגמ' נקטה שהקב"ה קשר כתרים לאותיות, היו שהוכיחו שאין התגים חלק מצורת האותיות, דהאותיות היו מוכנות לפני כן אלא שהקב"ה קשר להם כתרים.

וכבר הזכרנו (סוף סי' א) דיש דעות הסוברות שהתגים אינן חלק מצורת האותיות ואף על פי כן חסרונן מעכב, ועל פי זה מובן הלשון שהקב"ה קשר, כי קשר שייך לגבי דבר חיצוני שקושרים אותו לגוף הדבר שלפנינו, והתגים אינן מכלל צורת האותיות ולכן שייך בהם קשירה, אך ממה שהקב"ה קשר אותם לאותיות, יש ראיה שהאותיות חייבות להיות תמיד עם הכתרים, כמו דבר שקשור שתמיד מחובר.

בעניין הראיה שאין דין כסדרן בתגים ממה שהקב"ה קשר כתרים לאותיות לאחר כתיבתם

ראינו קודם שהביאו ראיה ממה שהקב"ה קשר כתרים לאותיות, שאין התגים מכלל צורת האותיות, ובספר המנהיג (הלכות תפילין נוסח ג' עמוד תר"כ – תרכ"א) הביא ממעשה זה ראיה לעניין אחר, שאין כתיבת התגים כסדרן מעכבת, שהרי משמע שהאותיות היו כבר מוכנות ורק אח"כ הקב"ה קשר להם את הכתרים, והובא הדבר בספר משנת מרדכי (עמוד קל).

וראיה זו מופלאה מאד, דהלא בפשטות מה שהיה במרום הוא ס"ת, שהרי הקב"ה אמר שעתיד ר"ע לדרוש על כל תג ותג, ודורשים מהספר תורה, ובספר תורה אין כלל דין כסדרן, ואם כן מה שייך להביא משם ראיה. וצ"ע.